

Danske bogbind fra de sidste 75 år

Af Edw. C. J. Wolf

Da jeg modtog opfordringen til at give en oversigt over det danske bogbinds udvikling fra 1888 til 1963, var det med den største tøven, jeg efterkom denne ærefulde anmodning – ikke mindst, fordi jeg følte, at der var så mange andre, der i enhver henseende var langt bedre kvalificerede til at gøre dette. Når jeg nu alligevel styrter mig ud »in medias res«, skyldes det velvillig assistance med oplysninger, udlån af fotografier og bogbind til fotografering, hvorfor jeg er overordentlig taknemlig.

Betragter man det danske bogbind op til den sidste trediedel af det 19. århundrede, vil man se alle de vekslende europæiske smagsretninger afspejlet – ny-gotik, ny-rokoko og ny-renaissance optræder her lige så vel som andre steder.

Omkring 1880 tog en dansk bogmand, xylograf *F. Hendriksen*, sig for at gøre noget for på én gang at bringe fornyelse og, om jeg så må sige, »orden i rodet«. Der er ingen tvivl om, at denne af dansk boghåndværk så højt fortjente mand modtog en ikke ringe inspiration fra England, fra William Morris og »The Arts and Crafts Movement«. Han var da også sjælen i den bevægelse, der førte til, at man på et møde i Industriforeningen den 26. februar 1888 stiftede Forening for Boghaandværk. Xylograf Hendriksen blev formand. I Carl P. Nielsen og R. Bergs »Danmarks Bogbindere gennem 400 Aar« beskrives denne begivenhed således: »Allerede ved første Møde i Marts talte Foreningen 511 Medlemmer, deraf 41 Bogbindere. Bestyrelsen tog meget energisk fat og søgte ved Udstillinger, Foredrag om faglige Emner, samt Udgivelse af smukt udstyrede Bøger med grafisk Indhold at gennemføre Foreningens Program. Det, der nok fik den største Betydning for Bogbinderne, var, at Foreningen optraadte som et Mellemed mellem

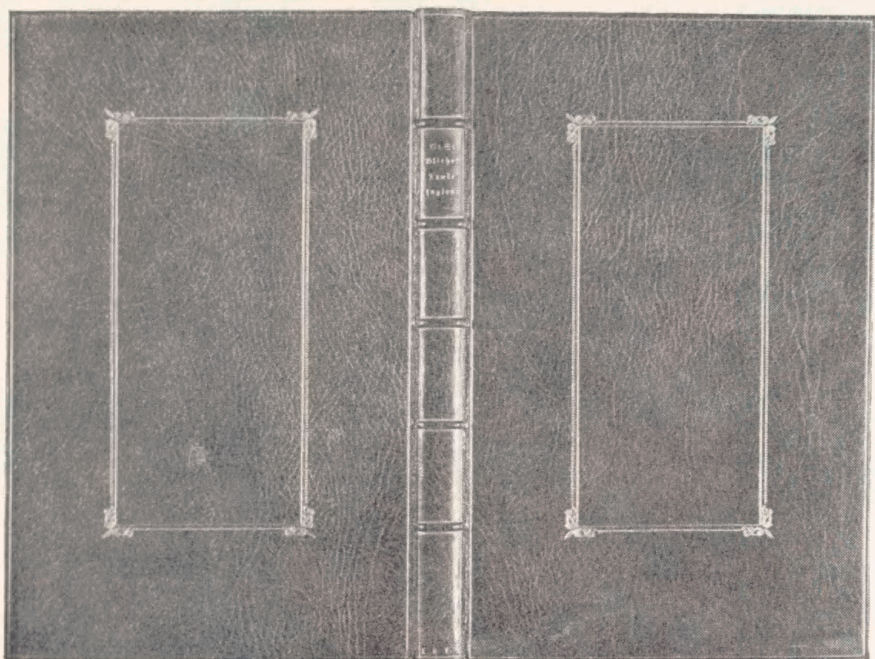
Oscar Jacobsen: Rød Maroquin.

Oscar Jacobsen: Rød Oaseged.

Kunstner og Haandværker og som Arrangør og Garant ved Udstillinger i Ind- og Udland«. Et resultat var også en række smukke og originalt udstyrede hellæderbind, dekorerede efter tegninger af Hans Tegner, Thorvald Bindsbøll, P. V. Jensen-Klint m. fl.; disse bind blev efterhånden udført af foreningens medlemmer til de store udstillinger i Chicago 1893, Paris 1894, Stockholm 1897, Leipzig 1899, Paris 1900 og flere. Endvidere til en del mindre stævner i Kunstindustrimuseet og lignende. I disse år kom en række yngre bogbindere til, der i høj grad bidrog til den berømmelse, danske bogbind fik, også uden for landets grænser. Blandt de mestre og firmaer, der har virket siden foreningens stiftelse, kan nævnes Anker Kyster, J. L. Flyge, Heinrich Flyge, Jakob Baden, Immanuel Petersen, Oscar Jacobsen og Johs. Petersen. Endvidere firmaerne Petersen & Petersen samt Carl Petersens enke ved æresoldermand Johs. Petersen. Petersen & Petersen var dog særlig virksom i perioden 1905–1920. Omkring 1918 kom Jens Juul-Lassen til. Alle de nævnte bogbindere er siden afgået ved døden – Juul-Lassen har vi dog stadig den glæde at have imellem os.

Når jeg omtalte *Anker Kyster* som den første i rækken, er det, fordi han uden tvivl er den, der i mere end én henseende fik størst betydning for fagets ungdom, ikke mindst, fordi han blev lærer i forgyldning ved den i marts 1893 åbnede »Fagskole for Boghaandværk« og i mange år var den ledende og inspirerende i skolens virke. Han blev medlem af skolens bestyrelse og sad desuden i bestyrelsen for Forening for Boghaandværk. Kyster var en enestående dygtig håndværker, og hans viden om gamle dages bogbinderkunst og dens metoder var lige så dyb og indgående, som den var omfattende. Man kan med fuld ret sige, at han byggede sit eget arbejde op på de bedste af fortidens traditioner; ikke mindst gælder det hans arbejde herhjemme for at indføre håndgjort marmorert papir til afløsning af det smagsløse maskingjorte. Her, som i sit øvrige arbejde, ledes han af sit sikre kunstneriske instinkt, der gav hans produktion et særpræg, og som ganske naturligt bragte ham i forbindelse med mange af vore kunstnere, særlig Bindsbøll og Joakim Skovgaard, Aug. Jerndorff og Hans Tegner. Også Martin Nyrop har givet tegning til bl. a. en lædermappe, indeholdende den borgerlige vielsesformular. Efterhånden blev Kyster den betroede rådgiver for en række af vore store bogsamlere. Sin omfattende samling af gamle stempler benyttede han til mangfoldige kunstnerisk udførte bogbind og adresser efter egne og andres tegninger.

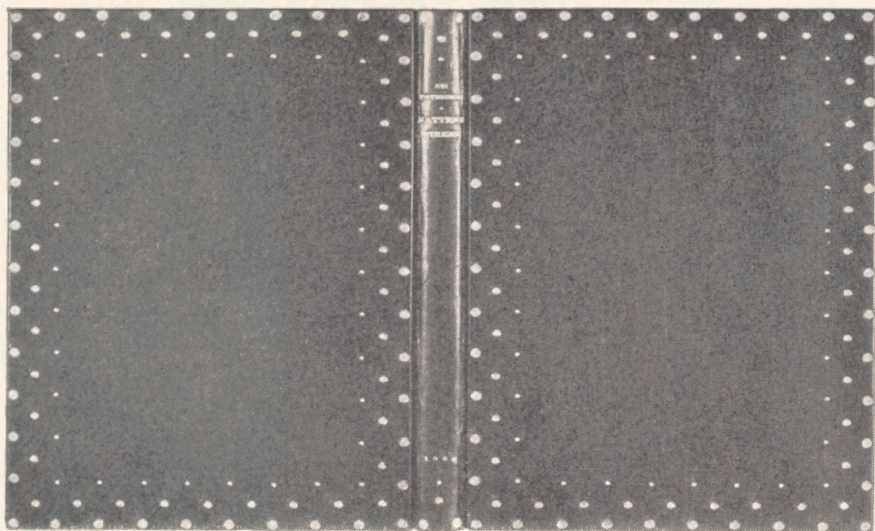
August Sandgren: Rød Maroquin.

A. V. Priem-Nielsen og J. Olsen: Mørkebrun Oaseged.

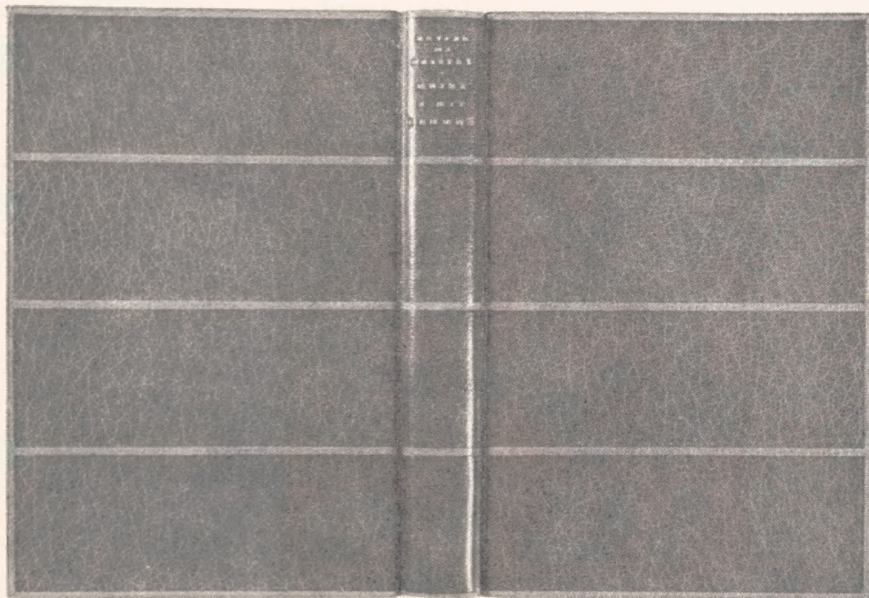
Når jeg har dvælet så længe ved Anker Kyster, må dette ingenlunde betragtes som værende på bekostning af hans udmærkede kolleger. *Immanuel Petersen* var således en usædvanlig fin tekniker med en kræsen smag. *J. L. Flyges* specialitet var lædermosaik og særdeles smukt forgylderarbejde. *Heinrich Flyge* tog i sin tid svendeprøve med sølvmedaille, deltog i udstillingen i Stockholm 1897, hvor han hædredes med medaille, og i Paris 1900 fik han Grand Prix. Også fra *Jakob Badens* værksted udgik meget smukke og teknisk veludførte bind. *Oscar Jacobsen*, der døde i marts 1962, har deltaget i udstillinger i Malmø og Leipzig 1914, Paris 1925, Schweiz 1926 og i alle Forening for Boghaandværks udstillinger indtil ca. 1948. Har var tillige lærer på fagskolen 1908–1919, medlem af laugets bestyrelse, skuemester og æresmedlem af laug. *Juul-Lassen* har udført meget smukke bind, der bl. a. i teknisk henseende står på allerhøjeste niveau.

De ovennævnte var i en årrække de førende, men under og efter første verdenskrig træffer vi en række fortræffelige bogbindere, der i ordets egentligste forstand fortjener betegnelsen bogkunstnere. *Juul-Lassen* har jeg allerede nævnt i den første gruppe, men trods sin høje alder er han uden tvivl den af nutidens bogbindere, der mest intensivt har arbejdet og stadig arbejder med den håndindbundne bog, og trods alderen er han stadig ung med blikket åbent for alt nyt, og hvad han udfører, er gjort med en så overlegen teknik, at det med rette må betegnes som beundringsværdigt. Af andre inden for denne gruppe må nævnes så fremragende håndværkere som *Harald Ahrenkiel* og *Jens Olsen*. *Ahrenkiel* leder nu universitetsbibliotekets bogbinderi, og *Jens Olsen* er den eminent dygtige og højt skattede overlærer på bogbinderskolen. Til denne gruppe hører også *A. Andreassen* og *Niels Refsgaard*, der er leder af Frederiksberg biblioteks bogbinderi. Sidst, men ikke mindst, er der den i 1934 altfor tidligt afdøde *August Sandgren*, som blev den, der kom til at føre det danske bogbind ind i den ny tid. Hans bind kan betegnes som en meget forfinet form for funktionalisme. Overordentlig kræsen i valget af materialer og farver indskrænkede han de egentlige prydelser til et minimum. Samtidig lagde han vægt på bogens sluttede form, gjorde ryggen næsten flad og bindets rand smal, så at den forbandt sig intimt med snittet; den herved opnåede virkning af bogen som en sluttet helhed forstærkes yderligere ved, at materialerne, pappet, papiret, og skindet, mødes uden følelige overgange. *Sandgren* har modtaget megen inspiration fra England, særligt vel nok fra *Cobden Sandersons* værksted.

Henrik Park: Mørkeblå Oaseged.

Bent André: Mørkeblå Oaseged med linier i skindpålæg.

Da Anker Kyster i 1939 døde, overtog den unge *Henrik Park* sin gamle mesters værksted. I en artikel i »Bygge og Bo« 1959 skriver antikvarboghandler Gustav Strand: »Han (Park) fik snart bindene, som i den følgende tid udgik herfra, helt til at skifte udseende og karakter. De blev – helt i Sandgrens ånd – sobre i farvevalg og strenge og enkle i decorationen, ingen overflødige kruseduller, virkeligt lødigt kunsthåndværk. Ligesom Sandgren engang havde et vellykket samarbejde med arkitekten Aage Rafn (til et bind om Liselundbogen), er det forståeligt, at Park kunne få glæde af at samarbejde med en arkitekt, og han har da også bl. a. sammen med Tyge Hvass udført nogle aldeles dejlige bind«. Ikke alene kom Henrik Parks arbejde til at ændre afgørende og heldigt på den tidligere stil og teknik, men materialesituationen under krigen resulterede i, at det blev Park, der atter førte papirbindene og de lavfalsede vælskbindinger med smalle rygge frem. Med næb og klør kæmpede han for papirbindingen, og som ingen før demonstrerede han gennem sit arbejde disse bindingers særegne skønhed og store kunstneriske muligheder. Hefligt bestred han den gængse opfattelse, at betegnelsen »helbinding« kun gjaldt bindinger udført i helkind. I mange henseender kan man sige, at Park var discipel af Sandgren, men nægtes kan det dog ikke, at der til slut kom et vist *for nøgternt*, næsten sterilt præg over hans arbejde, et præg, der naturnødvendigt måtte ægge til modsigelse.

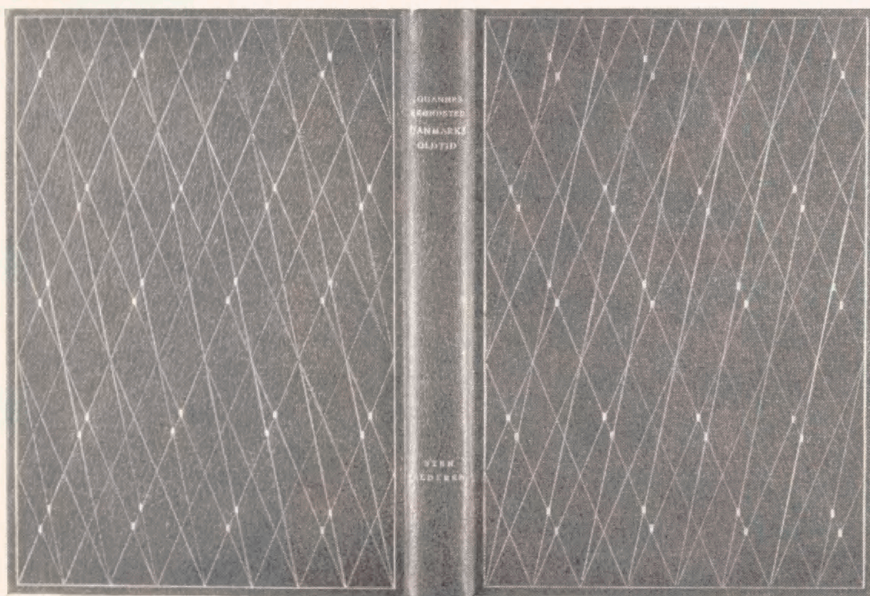
Og så nærmer vi os da det nuværende. Hvad præger bogbindingen af i dag? At præsentere læseren for en liste af samtlige dygtige unge bogbindere, der arbejder i dag, vil føre for vidt – der er simpelthen for mange, så god grøde er der i det danske boghåndværk. Når jeg alligevel nævner enkelte, må det ikke forstås som nogen underkendelse af de andres arbejde, tværtimod. Her er da et udpluk: Bent Andrée, Axel Knudsen, Henry Larsen, Ib Psilander, Jørgen Berg, Erik B. Thomsen, Knud Erik Larsen, Ole Olsen og Per Svendsen. Og når jeg herefter skal forsøge at angive en retningslinie, er jeg ganske særligt Jens Olsen og Gustav Strand taknemlig for tilladelse til skamløst at benytte deres grundlæggende materiale, hvadenten det er i form af billeder, artikler eller mundtlige oplysninger.

Oprindeligt sluttede to unge bogbindere, *Bent Andrée* og *Erik B. Thomsen*, sig sammen, og fra deres værksted udgik der gennem nogle år bogbindinger, der i enhver henseende må regnes til det fineste håndværk, og dette gælder både den raffinerede teknik og den udsøgte smag, der prægede deres arbejder. Imidlertid ophørte dette så lovende kompagniskab,

Uffe Smistrup: Brun Oaseged.

Nils Fløistrup: Mørk, blågrøn Oaseged med guld og blindtryk.

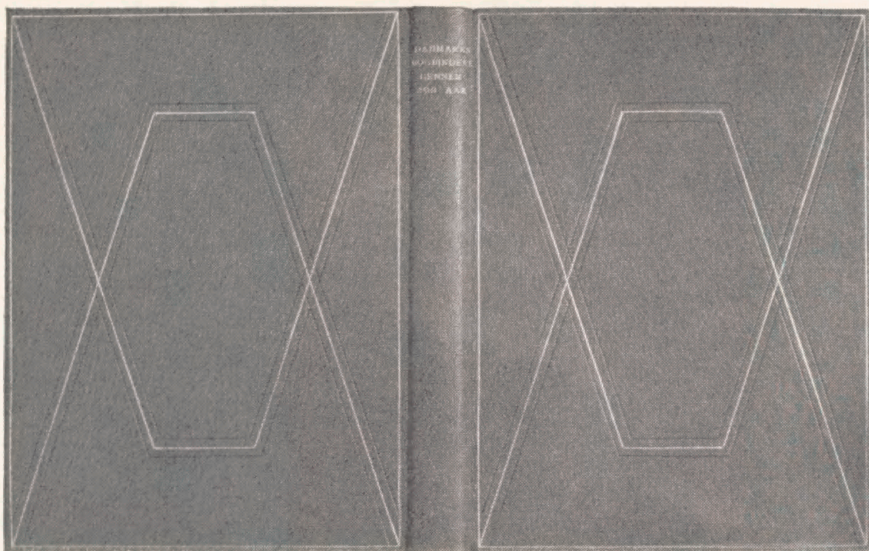
og Bent Andrée fik ansættelse hos Henrik Park. Da denne hørte op med at drive Anker Kysters bogbinderi, var det kun naturligt, at Andrée overtog værkstedet. Siden da har han videreført dette hæderkronede firma, hjulpet i det daglige af en række dygtige medarbejdere. Blandt disse bør særligt nævnes hans førstemand, *Knud Erik Larsen*, der i håndværksmæssig dygtighed så absolut er sin mesters jævnbyrdige. De bind, man har set fra hans hånd, er noget nær perfekt i teknisk henseende, og hans smag er upåklagelig, måske næsten *for* sober og forsigtig i farvevalg og dekoration. En anden af Andrées medarbejdere er forgyldereren *Thorvil Hagel Olsen*, der i sandhed er en mester i denne så vanskelige og krævende kunst. Det samme gælder hans to brødre, *Gunnar* og *Leif*. Fornemmere arbejde kan næppe tænkes.

Og så er der *Axel Knudsen*, der med rette er en højt værdsat udøver af bogbinderhåndværket. Han er en af de få, der selv laver det hele fra A til Z. Fremhæves bør hans klistermarmor, hvoraf Kunstindustrimuseet har sikret sig en række udsøgte eksemplarer. Hans skindbind, som han altid selv udfører tegningen til, er i enhver henseende fremragende. Hans skønne papirmønstre anvendes specielt til papirbind med et både smukt og karakterfuldt resultat.

Harry Larsen er en af de helt unge og meget lovende bogbindere. Som hos Andrée og Knud Erik Larsen er en vis forsigtighed med hensyn til farve og dekoration absolut et særpræg for ham.

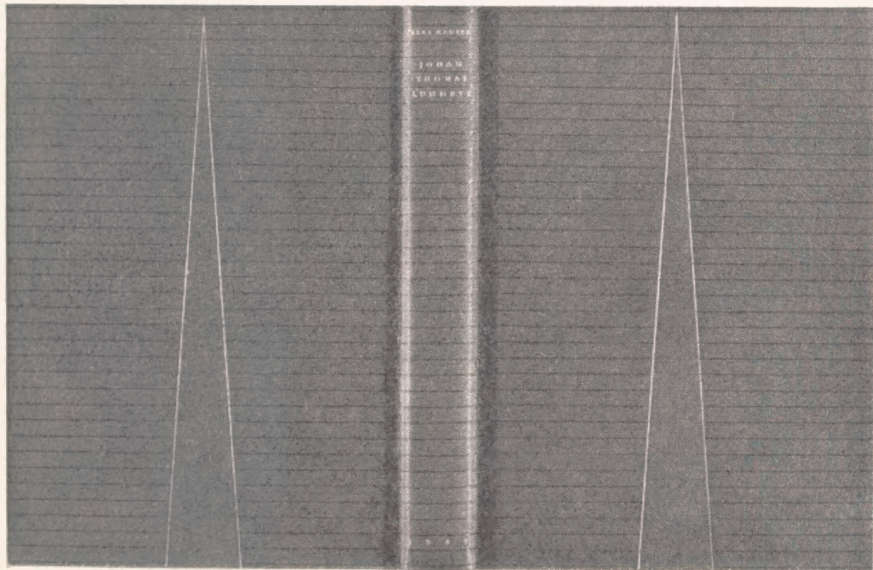
Medens jeg er ved de helt unge, bør Ib Psilander og Ole Olsen fremhæves som endog særdeles fremragende teknikere og kunstnere i faget, af hvem vi afgjort kan vente det usædvanlige – også i retning af fornyelse.

Ole Olsen viste første gang sine bind offentligt på Forening for Boghaandværks store udstilling af helskindbind i Københavns Rådhus i februar 1958, hvor Det kongelige Bibliotek straks erhvervede et af dem, og han deltog med en række meget smukke bind i maj 1959 på udstillingen Nordisk Bogkunsts afdeling: Bedste danske bogbind 1958. Han er, når man tager hans ganske unge alder i betragtning, allerede en forbløffende dygtig bogbinder, teknisk set, og han går ikke af vejen for selv de sværeste opgaver. Dels tegner han sine dekorationer selv, dels har han i et allerede flerårigt samarbejde med *Karen Strand* udført adskillige af hendes tegninger til bogbind, såvel i guld- og blindtryk som i skindpålægning. Således bedømmes hans arbejder af Gustav Strand, en af vore fineste

Claus Rasmussen: Brun Oaseged.

Knud Erik Larsen: Mørkegrøn Oaseged med dekoration i bas-relief.

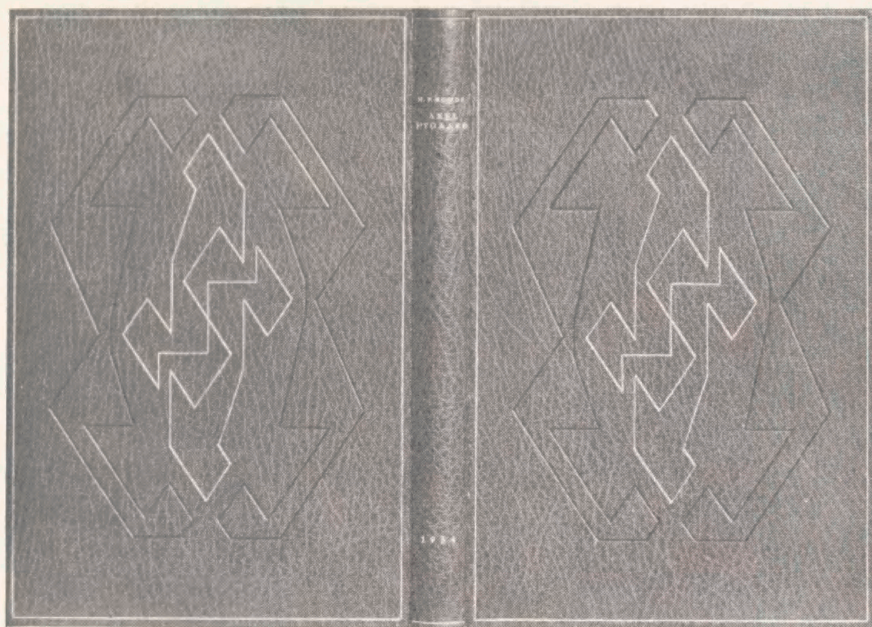
kendere af bogbind, og jeg kan kun sige, at jeg fuldtud deler hans synspunkt i så henseende. Som Axel Knudsen kan Ole Olsen det hele selv og mestrer det på forbilledlig vis.

Han er en sand idealist og, hvad ikke alle idealister er, ladet med energi og altid villig til at lade andre og yngre kolleger nyde godt af hans resultater. Her kan tilføjes, at han arbejder for Det kongelige Bibliotek.

Ib Psilander, der også havde bind med på de omtalte udstillinger, arbejder sammen med *Jørgen Berg*, en teknisk meget dygtig håndværker. Ib Psilander tegner fortrinsvis selv dekorationen til sine bind og har i et par særdeles særprægede helskindsbind vist, at han også fuldtud magter denne side af bogbinderkunsten. Som Axel Knudsen og Ole Olsen fremstiller Ib Psilander helst selv de papirer, han bruger til overtræk og forsats; men medens Axel Knudsen specielt udfører klistermarmor, foretrækker de to unge nysnævnte bogbindere bakkemarmor, og det er af ikke ringe betydning, at de virkelig slår sig løs i sande farveorgier, stærke og rene farver. Heri mener jeg, man tør se et bevidst forsøg på at komme bort fra Sandgrens påvirkning.

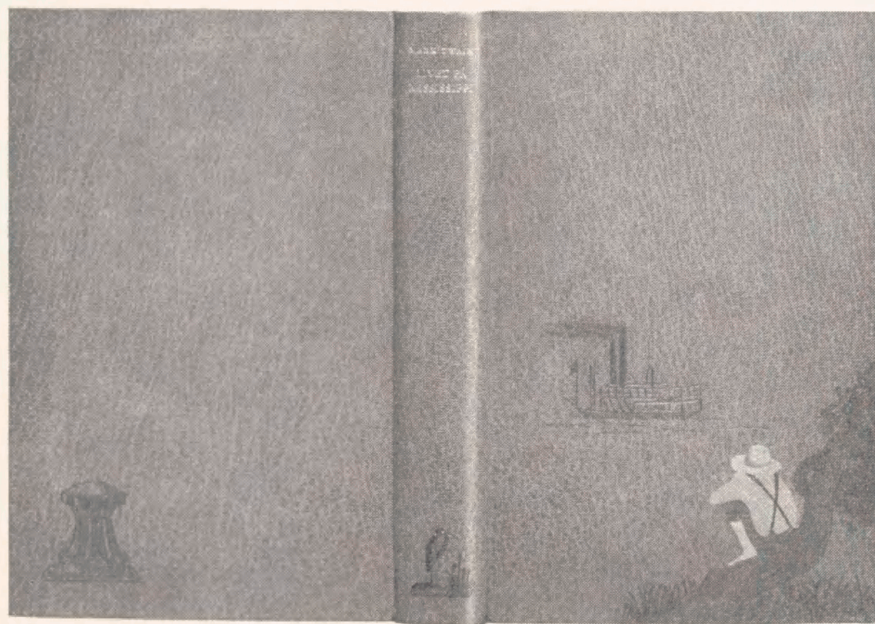
Også fra landsdelene har vi eksempler på virkelig fint og veludført bogbinderarbejde, og her bør nævnes *Arne Larsen*, Fredericia. Men der er mange andre unge dygtige og lovende bogbindere, hvis navne jeg ikke har kunnet tage med i denne korte oversigt, og, som allerede tidligere anført, er dette ikke nogen forklejnelse, men simpelthen det faktum, at der er så mange.

Skulle man forsøge at trække hovedlinierne op for den håndindbundne bogs rent stilmæssige udvikling fra Forening for Boghaandværks stiftelse til idag, må det vel blive som følger: I Kysterperioden fandt et frugtbart samarbejde sted mellem bogbinder og bildende kunstner. Kunstnere gav tegning til stempler og til dekorationer ud fra hin tids forudsætninger. Med Sandgren og Park bliver det fladen, der er den egentlige inspirationskilde, og bogbinderen, ofte i samarbejde med arkitekten, lader – når der er tale om dekoration – linien indramme fladen for ligesom at fremhæve denne og det udsøgte materiale, eller også spindes linierne ud over hele bindfladen i et geometrisk net. I dag er det snarere arkitekturen, og ikke arkitekten, der inspirerer den unge bogbinder. Det er hans egen opfattelse af sin egen tids stilistiske behov, der gør sig gældende. Er der da ikke tale om inspiration fra udlandet? Det er svært, for ikke at sige umuligt, at afgøre

Benny Juncker: Grøn Oaseged.

Peter Wolfig: Gulbrun Oaseged med skindpålægning.

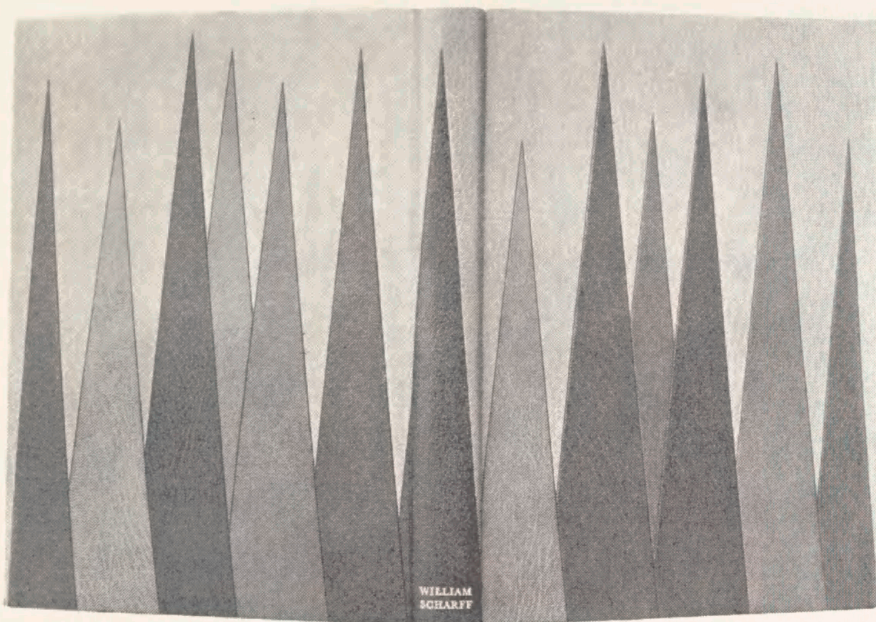

med blot tilnærmelsesvis sikkerhed. I et enkelt tilfælde, i Ole Olsens arbejder, er det dog muligt at spore impulser fra Frankrig.

Også indenfor forlagsbindene har der været en mærkbar og gavnlig udvikling i de 75 år. Skulle man komme med en indvending mod deres udformning idag, må det være den, at forlagsbindene for ofte savner den fornemmelse for bindets helhed, som de fleste privatbind giver udtryk for. Man kan med rette sige, at det er stilmæssigt forkert og virker ubehageligt med guldsnit på bind af kunststoffer, der skal imitere læder. De nye stoffer egner sig endog særdeles vel til indbinding, men de skal behandles, om jeg så må sige, »ærligt«, og anvendes efter hvad de er med tilbørlig hensyntagen rent kunstnerisk til deres art, til materialet. Sker dette, er der ingen tvivl om, at der i de senere år er blevet skabt et frugtbart grundlag for at få helt fremragende masseproducerede bind.

Utvivlsomt er der en stadig voksende interesse for det gode og smukke bogbind, og denne interesse stimuleres i høj grad af en række komiteer og klubber med just dette formål. I 1933 nedsattes en komité til »Bedømmelse af årets bedste bøger«. En fornyelse heraf fandt sted i 1943, og i 1952 nedsattes en særlig komité til bedømmelse af årets bedste bogbind, og denne fungerer stadig.

Den ældste klub, »Sandgren-klubben«, blev stiftet af Henrik Park. Den består af 12 medlemmer, et tal, der ikke må overskrides, idet formålene er ved besøg i biblioteker og hos private bogsamlere at udvikle og befæste den faglige viden og kunnen. Når medlemsantallet ikke er eller må være større, er det af hensyn til besøg i private hjem. I 1946 var der på »Fagskolen for Boghaandværk« et endog usædvanlig fint svendeprøvehold, hvor der blev givet mange medailler for de udførte prøver. Under hele dette holds skoleperiode havde der været et særdeles godt kammeratligt sammenhold. Resultatet var, at 12 af de mest interesserede sluttede sig sammen i en klub, der fik navnet »Bogringen«. Af de 12 holder de 10 stadig sammen og prøver indbyrdes at stimulere hinanden til at holde deres faglige kunnen vedlige. Fortjenstfuldt er det desuden, at klubben hvert år udsætter præmier for de bedste præstationer i håndindbundne vælskbind, udført af skolens elever. I 1950, på foranledning af *Gustav Strand*, startede en lille klub for unge bogbindere, den såkaldte »Notabeneklub«. Formålet var at inspirere og stimulere de unge håndværkere gennem diskussioner og ved kritisk bedømte konkurrencer med

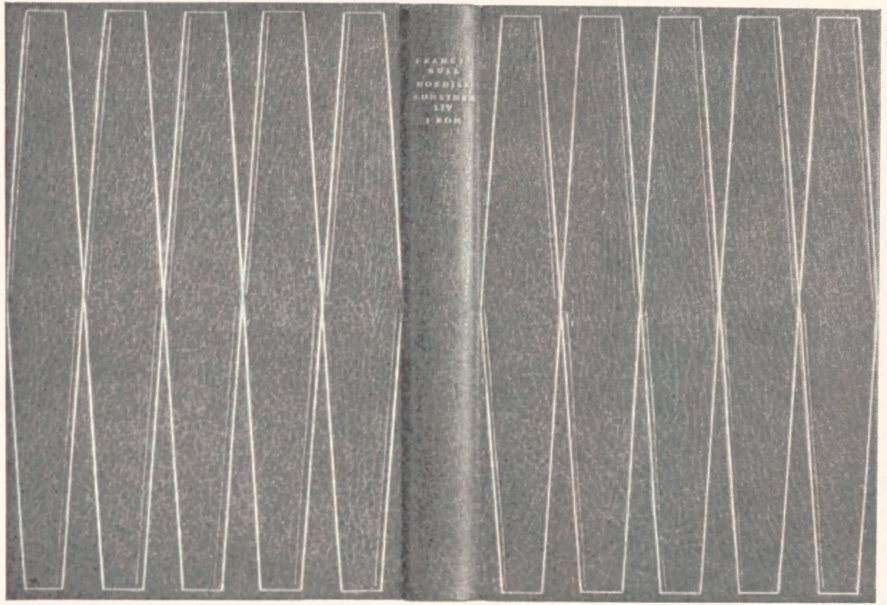

Ole Olsen: Lysebrun Oasegd med forskelligt farvede pålægninger.

andre beslægtede sammenslutninger. Således har der været konkurrence med »Bogringen« og »Sandgren-klubben« foruden indbyrdes konkurrencer klubbens medlemmer imellem. Det turde være en opmuntrende kendsgerning, at der således ved Forening for Boghaandværks, bogbinderlaugets, skolens, klubbernes og konkurrencernes hjælp gøres et virkeligt fortjenstfuldt arbejde for at fastholde og øge interessen for det gode håndværk.

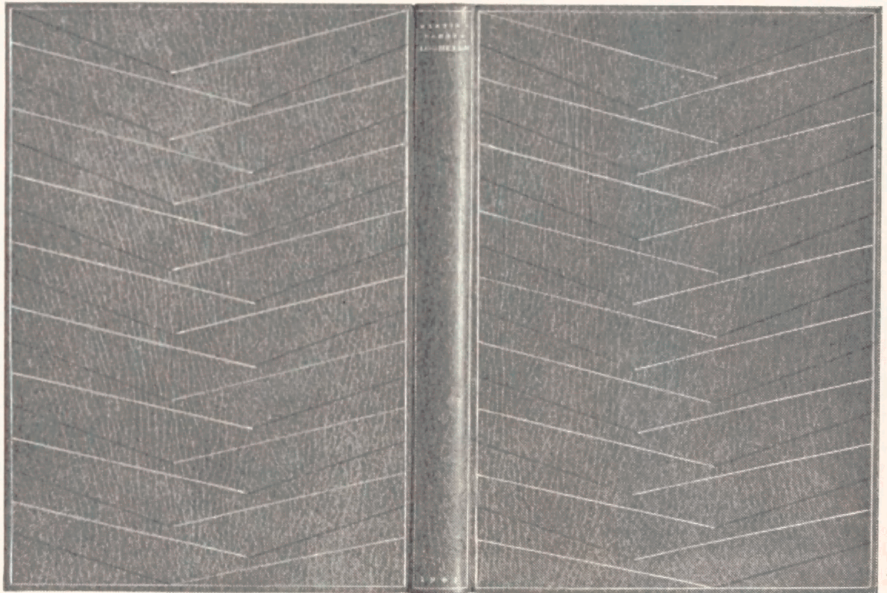
Endelig kan nævnes, at i dagene den 21.–26. november 1962 afholdt komiteen til bedømmelse af årets bedste bogbind en udstilling i Teknisk Skoles festsal, hvor interesserede fik lejlighed til at se resultaterne af komiteens bedømmelse af bogbind udført i 1961.

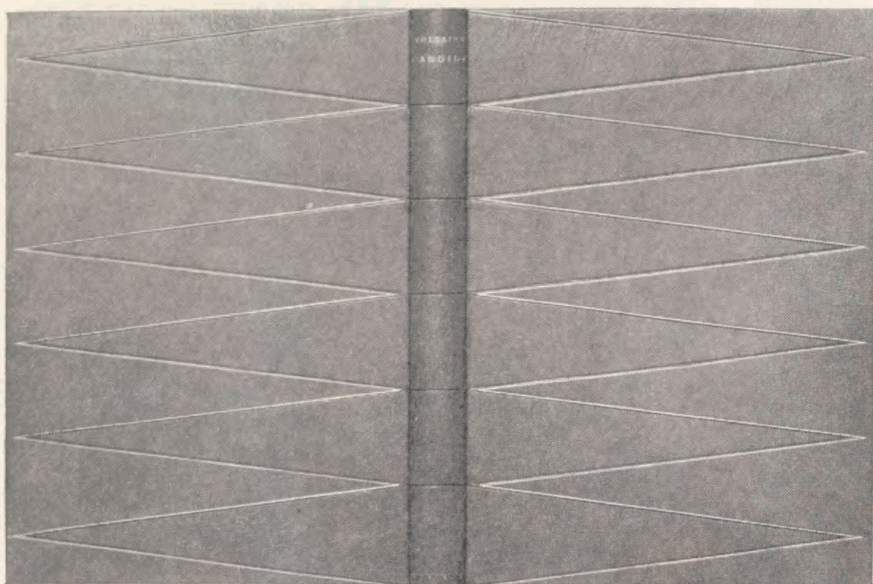
Lad mig slutte med at citere af fortalen til dette udstillingskatalog: »Bindet skal beskytte bogen og gøre den tiltalende at se på. Det er i sin udformning bestemt af sin funktion og er på flere måder stærkere bundet af denne end anden brugskunst er det. På det æstetiske område påvirkes det som alt andet, der frembringes, af tidens skiftende stil, men udviklingen går roligere end indenfor de andre grene af kunsthåndværk, og der synes

Bjarne Breum: Jordfarvet Oaseged.

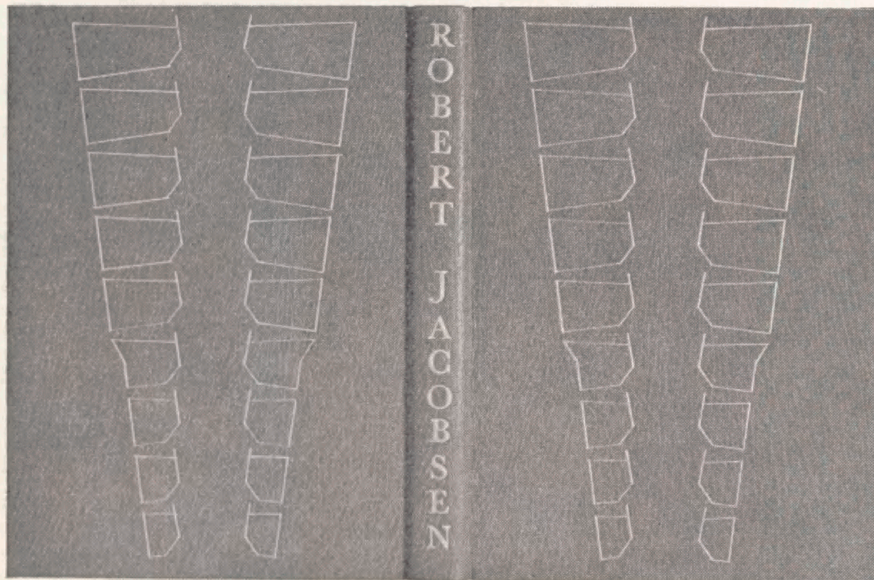
Tom Nielsen: Brun Oaseged.

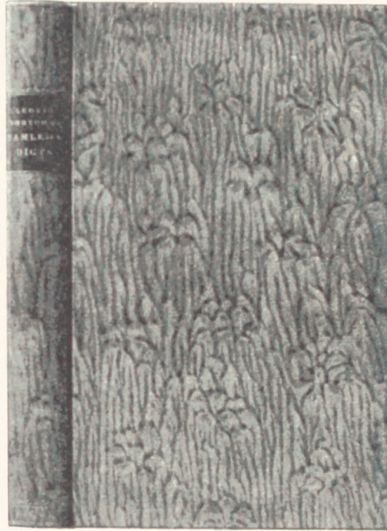

Mette Brorsen: Rødt Nigerskind med guld og blindtryk.

Per Svendsen: Brun Oaseged.

at være en stærkere forankring af fagets traditioner blandt bogbinderhåndværkets udøvere end blandt skaberne af megen anden brugskunst. Bogbinderne opgiver ikke de vundne fremskridt på det funktionsbestemte og det æstetiske område, men bygger videre på disse. Bindene af 1961 adskiller sig derfor ikke særlig mærkbart fra foregående års bind, men dette bør ikke give anledning til fortrydelse – tværtimod.«

August Sandgren: Papirbind.